В. П. Красней, Я. М. Лаўрэль

ДЫДАКТЫЧНЫ МАТЭРЫЯЛ

па БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ

5

клас

Дапаможнік для настаўнікаў устаноў агульнай сярэдняй адукацыі
з беларускай і рускай мовамі навучання

Рэкамендавана Навукова-метадычнай установай
«Нацыянальны інстытут адукацыі»
Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь

М а з ы р
«Белы Вецер»
2 0 1 5

УДК 811.161.3(075.3=161.3=161.1)
ББК 81.2Беи-922
К78

Р э ц э н з е н т ы:
кафедра сучаснай беларускай мовы Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта
(кандыдат філалагічных навук, дацэнт **І. І. Савіцкая**);
настаўнік беларускай мовы і літаратуры вышэйшай катэгорыі
дзяржаўнай установы адукацыі «Сярэдняя школа № 97 г. Мінска» **А. І. Савасцянік**

Красней, В. П.
К78 Дыдактычны матэрыял па беларускай мове. 5 клас : дапаможнік для настаўнікаў устаноў агульнай сярэдняй адукацыі з беларускай і рускай мовамі навучання / В. П. Красней, Я. М. Лаўрэль. — Мазыр : Белы Вецер, 2015. — 130, [2] с.
ISBN 978-985-574-532-8.

У дапаможніку прапануюцца заданні і практычны матэрыял, скіраваны на актыўнае авалоданне вучнямі 5-га класа адпаведнымі ведамі, уменнямі і навыкамі па беларускай мове. Распрацаваныя заданні і практыкаванні могуць быць выкарыстаны ў якасці дадатковых на ўроках пры вывучэнні той ці іншай тэмы ці рэкамендаваны для дамашняга задання.
Адрасуецца настаўнікам устаноў агульнай сярэдняй адукацыі.

УДК 811.161.3(075.3=161.3=161.1)
ББК 81.2Беи-922

ISBN 978-985-574-532-8

© Красней В. П., Лаўрэль Я. М., 2015
© Афармленне. ТАА ВД «Белы Вецер», 2015

Прадмова

Дапаможнік змяшчае практыкаванні і заданні для ўдасканалення і замацавання ведаў, уменняў і навыкаў па раздзелах «Мова — найважнейшы сродак зносін», «Маўленне», «Паўтарэнне вывучанага ў I—IV класах», «Тэкст», «Сінтаксіс і пунктуацыя», «Фанетыка і арфаэпія. Графіка і арфаграфія», «Лексіка. Фразеалогія», «Падагульненне і сістэматызацыя вывучанага за год», што адпавядае вучэбнай праграме па беларускай мове для ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі з беларускай і рускай мовамі навучання.

Вядучай метадычнай ідэяй дапаможніка з'яўляецца рэалізацыя ў практыцы навучання задачы ўсебаковага вывучэння мовы, а асноўным прынцыпам — прынцып узаемасувязі розных раздзелаў курса беларускай мовы. Практыкаванні і заданні гэтага дапаможніка скіраваны перш за ўсё на практычную працу над адпаведнымі паняццямі і правіламі, над спосабамі аперыравання імі, над уменнямі пазнаваць, аналізаваць, характарызаваць тыя ці іншыя моўныя з'явы, супастаўляць іх, параўноўваць, выяўляць агульнае і адрознае ў супастаўляльных з'явах, знаходзіць адпаведную з'яву па пэўнай прымеце, бачыць і асэнсоўваць асаблівасці выкарыстання моўных сродкаў у маўленні, самастойна адбіраць і канструяваць моўны матэрыял у адпаведнасці з вывучаемай тэмай, правільна і мэтанакіравана ўжываць моўныя сродкі ў вусных і пісьмовых, падрабязных і сціслых пераказах, сачыненнях і г. д.

Моўны (словы, словазлучэнні, сказы) і тэкставы матэрыял падабраны з улікам вучэбнай праграмы для 5-га класа. Ва ўсіх выпадках, наколькі гэта магчыма, перавага аддавалася тэкстам розных стыляў і тыпаў маўлення. Пры выкананні практыкаванняў з такімі тэкстамі рэалізуецца шматаспектны падыход да аналізуемага тэксту, ажыццяўляецца адзіная сістэма працы па фанетыцы, арфаграфіі, лексіцы, словаўтварэнні, сінтаксісе і пунктуацыі, а таксама працы над маўленчымі паняццямі. Падобныя сінтэтычныя практыкаванні — эканомны спосаб сістэматызацыі ведаў, развіцця пазнавальных магчымасцей і здольнасцей вучняў, такіх працэсаў творчага мыслення, як аналіз, сінтэз, абагульненне і г. д.

Дапаможнік разлічаны на творчае яго выкарыстанне, г. зн. формы падачы практыкаванняў і заданняў, правядзенне працы над імі, магчымы ўзровень самастойнасці вучняў, аб'ём матэрыялу, дастатковы для адпрацоўкі тэмы (практыкаванне можа быць выканана цалкам, часткова ці дапоўнена адпаведным моўным матэрыялам), суадносіны індывідуальных і групавых формаў працы (якія практыкаванні выконвае ўвесь клас, якія — па варыянтах, якія — індывідуальна) кожны настаўнік вырашае ў залежнасці ад умоў школы, класа, асаблівасцей успрымання, памяці, разумовага развіцця вучняў. Некаторыя віды працы можна правесці ў гульнёвай форме, і не толькі ў тых выпадках, калі элементы гульні ўжо запраграмаваны ў заданнях. Напрыклад, пры выкананні практыкавання 31 можна сфарміраваць дзве групы і прапанаваць выкананне задання пад дэвізам

«Хто хутчэй?» (адна група вызначае канчаткі назоўнікаў 1-га скланення, другая — канчаткі назоўнікаў 2-га скланення адзіночнага ліку ў творным склоне); пры выкананні практыкавання 156 пад дэвізам «Хто правільна?» — сфарміраваць тры каманды, адна з якіх будзе выконваць заданне на матэрыяле пад лічбай 1, другая каманда — на матэрыяле пад лічбай 2, а трэцяя — правяраць правільнасць выканання практыкавання і вызначаць пераможцаў.

Аўтары дапаможніка імкнуліся падабраць такі моўны і тэкставы матэрыял, сфармуляваць такія заданні, якія б адпавядалі ўзроўню разумовага і лінгвістычнага развіцця вучняў 5-га класа, і каб у працэсе выканання гэтых заданняў развіваліся і замацоўваліся практычныя ўменні і навыкі пяцікласнікаў, паглыбляліся іх веды па беларускай мове, развівалася пазнавальная дзейнасць і моўная інтуіцыя.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. *Адамчык, В.* Дзікі голуб: апавяданні. Мінск: Маст. літ., 1972; Дзень ранняй восені. Мінск: Маст. літ., 1974; Чужая бацькаўшчына: раман. Мінск: Маст. літ., 1978; Год нулявы: раман. Мінск: Маст. літ., 1983; Выбраныя творы: у 3 т. Мінск: Маст. літ., 1995.

2. *Александровіч, А.* Галубінае крыло / А. Александровіч. Мінск: Маст. літ., 1976; Творы. Мінск: Маст. літ., 1981.

3. *Александровіч, С.* Тут зямля такая / С. Александровіч. Мінск: Нар. асвета, 1974.

4. *Аляхновіч, У.* Ля самага небасхілу: Лірычныя замалёўкі, навелы. Мінск: Маст. літ., 1973; Быць чалавекам: аповесць, апавяданні. Мінск: Маст. літ., 1981.

5. *Арочка, М.* У птушынай вёсцы. Мінск: Маст. літ., 1964; Асенні ранак. Мінск: Маст. літ., 1978.

6. *Асіпенка, А.* Непрыкаяны маладзік: раман. Мінск: Маст. літ., 1982; Збор твораў: у 3 т. Мінск: Маст. літ., 1989.

7. *Астапенка, А.* Сэрца спявае. Мінск: Маст. літ. 1960; Выпрабаванне. Мінск: Маст. літ., 1974.

8. *Астапенка, З.* Выбранае / З. Астапенка. Мінск: Маст. літ., 1968.

9. *Афяроўскі, А.* Феафанія: раман / А. Афяроўскі. Мінск: Маст. літ., 2001.

10. *Багдановіч, М.* Збор твораў: у 2 т. / М. Багдановіч. Мінск: Маст. літ., 1968.

11. *Баравікова, Р.* Рамонкавы бераг. Мінск: Маст. літ., 1974; Слухаю сэрца. Мінск: Маст. літ., 1978; Такое кароткае лета. Мінск: Маст. літ., 1981; Кава для дамавіка: аповесці, апавяданні. Мінск: Маст. літ., 2013.

12. *Басуматрава, С.* Белая бярэзіна / С. Басуматрава. Мінск: Маст. літ., 1981.

13. *Бачыла, А.* Збор твораў: у 3 т. / А. Бачыла. Мінск, Маст. літ., 1986.

14. Башлакоў М. Пяро зязюлі падніму: паэма і вершы. Мінск, Маст. літ., 2001; Дні мае залатыя: кніга паэзіі. Гомель, Сігма, 1993.

15. Беларуская народная творчасць: Загадкі. Мінск: Навука і тэхніка, 1972.

16. Беларуская народная творчасць: Легенды і паданні. Мінск: Навука і тэхніка, 1983.

17. Беларуская народная творчасць: Прыказкі і прымаўкі: у 2 т. Мінск: Навука і тэхніка, 1976.

18. *Бічэль-Загнетава, Д.* Дзявочае сэрца. Мінск: Маст. літ., 1961; Нёман ідзе. Мінск: Маст. літ., 1964; Браткі: вершы і паэмы. Мінск: Маст. літ., 1979; Лузанцы. Мінск: Маст. літ., 1982; Габрынька і Габрусь. Мінск: Маст. літ., 1985; А на Палессі...: вершы і балады. Мінск: Маст. літ. 1990.

19. *Блакіт, В.* Вырай: аповесць, апавяданні, гумарэскі / В. Блакіт. Мінск: Маст. літ., 1986.

20. *Броўка, П.* Збор твораў: у 4 т. / П. Броўка. Мінск: Маст. літ., 1965—1966.

21. *Брыль, Я.* Збор твораў: у 2 т. Мінск: Белдзяржвыдат., 1960; Акраец хлеба: аповесць, апавяданні, лірычныя замалёўкі. Мінск: Маст. літ., 1977; На сцежцы — дзеці: апавяданні, мініяцюры, эсэ. Мінск: Маст. літ., 1988.

22. *Быкаў, В.* Выбраныя творы: у 2 т. Мінск: Маст. літ., 1974; Сцюжа: аповесць. Мінск: Маст. літ., 1993.

23. *Бяганская, Я.* Нечаканая сустрэча: аповесці і апавяданні / Я. Бяганская. Мінск: Маст. літ., 1978.

24. *Ваданосаў, М.* Дзень і ўсё жыццё / М. Ваданосаў. Мінск: Маст. літ., 1988.

25. *Васілевіч, А.* Выбраныя творы: у 3 т. / А. Васілевіч. Мінск: Маст. літ., 1982—1983.

26. *Вольскі, А.* За лясамі дрымучымі. Мінск: Беларусь, 1961; Дабрата. Мінск: Маст. літ., 1966; Рагатка. Мінск: Маст. літ., 1971; Еду ў госці да слана. Мінск: Маст. літ., 1978.

27. *Вольскі, В.* Кніга падарожжаў. Мінск: Беларусь, 1971; А куды падзеўся дождж. Мінск: Маст. літ., 1974; Месяц за месяцам. Мінск: Нар. асвета, 1974; Еду ў госці да слана. Мінск: Маст. літ., 1978.

28. *Вярцінскі, А.* Выбраныя творы / А. Вярцінскі. Мінск: Кнігазбор, 2009.

29. *Галавач, П.* Сполах на загонах: аповесць / П. Галавач. Мінск: Маст. літ., 1996.

30. *Галіноўская, Н.* Палёт з Карлсанам. Мінск: Маст. літ., 2006; Калі я шчаслівы. Мінск: Звязда, 2013; Няма даравання вайне: вершы і паэмы. Мінск: Чатыры чвэрці, 2014.

31. *Галубовіч, Я.* Пастарайся стаць чалавекам: апавяданні, абразкі. Мінск: Маст. літ., 1993; У бары на світанку. Мінск: Маст. літ., «Полымя», 1995; Чаму мядзведзь бярозавіка не любіць: казкі, апавяданні. Мінск: Асар, 2001.

32. *Галубок, У.* Творы / У. Галубок. Мінск: Маст. літ., 1982.

33. *Гамолка, М.* Выбраныя творы: у 2 т. / М. Гамолка. Мінск: Юнацтва, 1982—1983.

34. *Гардзей, В.* На арэхавай палянцы. Мінск: Маст. літ., 1982; Коцікі на вярбе: вершы і казкі. Мінск: Юнацтва, 1988; Карані вечнага дрэва: аповесць, апавяданні. Мінск: Маст. літ., 1988; Трыадзінства: кніга паэзіі. Мінск: Маст. літ., 2010.

35. *Гарэцкі М.* Збор твораў: у 4 т. / М. Гарэцкі. Мінск: Маст. літ., 1984—1986.

36. *Гаўрылкін, Л.* Вясенні разліў: апавяданні і аповесць. Мн.: Маст. літ., 1973; Урок без перапынку: аповесць. Мінск: Юнацтва, 1985.

37. *Глебка, П.* Збор твораў: у 4 т. / П. Глебка. Мінск: Маст. літ., 1984—1986.

38. *Грамовіч, І.* Выбраныя творы: у 2 т. Мінск: Маст. літ., 1978; Як вясну рабілі: апавяданні і навелы. Мінск: Юнацтва, 1985.

39. *Грачанікаў, А.* Калі далёка ты: выбраная лірыка. Мінск: Маст. літ., 1979; Выбранае: вершы і паэмы. Мінск, Маст. літ., 1988.

40. *Гудкова, М.* Уголас: кніга паэзіі / М. Гудкова. Мінск: Маст. літ., 1995.

41. *Дайліда, В.* Пяро дзікай качкі. Мінск: Маст. літ., 1977; Сустрэча з маленствам. Мінск: Юнацтва, 1980.

42. *Дайнека, Л.* Галасы. Мінск: Маст. літ., 1969; Бераг чакання. Мінск: Маст. літ., 1972; Меч князя Вячкі: раман. Мн.: Юнацтва, 1987; След ваўкалака: раман. Мінск: Юнацтва, 1988.

43. *Далідовіч, Г.* Маладыя гады: апавяданні, аповесць. Мінск: Маст. літ., 1979; Гаспадар-камень: раман. Мінск: Маст. літ., 1987; Заходнікі: раман. Мінск: Юнацтва, 1994.

44. *Дамашэвіч, У.* Выбранае / У. Дамашэвіч. Мінск: Маст. літ., 1977.

45. *Дарафееў, А.* Птушкі / А. Дарафееў. Мінск: Нар. асвета, 1984.

46. Дзень добры, мама! / уклад. У. Васілевіч. Мінск: Маст. літ., 1977.

47. *Дзеружынскі, А.* Калінавы цвет. Мінск: Маст. літ., 1961; Каласок. Мінск: Маст. літ., 1975; Працалюбы: вершы, жарты, пацешкі, казкі. Мінск: Юнацтва, 1987; Вернасць: вершы. Мінск: Маст. літ., 1998.

48. Дрэва кахання: легенды, паданні, сказы / укл. А. Гурскі. Мінск: Маст. літ., 1993.

49. *Дубоўка, У.* Выбраныя творы: у 2 т. Мінск: Маст. літ., 1965; О Беларусь, мая шыпшына...: выбранае. Мінск: Маст. літ., 2002.

50. *Дэфо, Д.* Жыццё і дзіўныя прыгоды марахода Рабінзона Круза: раман / Д. Дэфо. Мінск: Юнацтва, 1994.

51. *Жабко, Я.* Ці то казка, ці то быль? / Я. Жабко. Мінск: Беларусь, 2010.

52. Жаўранкі над полем: апавяданні / уклад. А. М. Бадак. Мінск: Юнацтва, 2001.

53. *Жук, А.* Паўстанак вяртання: апавядані, аповесці. Мінск: Маст. літ., 1981; Вечаровае сонца: выбранае. Мінск: Маст. літ., 2006.

54. *Жук, К.* Зямная ноша: вершы і паэма. Мінск: Маст. літ., 1988; Пладаносны агонь: вершы. Мінск: Маст. літ., 1991.

55. *Жуковіч, В.* Тараскаў самакат: вершы, загадкі, казка. Мінск: Юнацтва, 1987; Гуканне вясны: вершы, казкі, загадкі. Мінск: Юнацтва, 1993.

56. *Жычка, Хв.* Абеліск. Мінск: Маст. літ., 1973; Абдымкі сонца: вершы. Мінск, Маст. літ., 1988; Святога вечара чакаю: вершы. Мінск: Маст. літ., 1995; Косць твая і плоць твая: аповесць. Мінск: Маст. літ., 2014.

57. *Зазека, Я.* Сонечны алень: апавяданні / Я. Зазека. Мінск: Юнацтва. 1987.

58. *Зарыцкі, А.* Выбраныя творы: у 2 т. / А. Зарыцкі. Мінск: Маст. літ., 1981.

59. *Зарэмба, М.* Рыжая ластаўка: аповесці / М. Зарэмба. Мінск: Юнацтва, 2001.

60. *Звонак, А.* Выбраныя творы: у 2 т. Мінск: Маст. літ., 1977; Мой сад: лірыка. Мінск: Маст. літ., 1995.

61. Зорка Палын: Творы беларускіх паэтаў пра Чарнобыльскую трагедыю / уклад. А. Бельскі. Мінск: Маст. літ., 1993.

62. *Зуёнак, В.* Вясёлы калаўрот. Мінск: Маст. літ., 1965; Будзем сілы набірацца. Мінск: Маст. літ., 1974; Хата, поўная гасцей: вершы, казкі, жарты, загадкі. Мінск: Юнацтва, 1987; Выбраныя творы: у 2 т. Мінск: Маст. літ., 1998; Азірнуўшыся, не скамянець...: вершы, фрагменты з паэм. Мінск: Маст. літ., 2013.

63. *Ігнаценка, Р.* Бярозавы шэпт: апавяданні. Мінск: Маст. літ., 1976; Зацугляны шчупак: апавяданні. Мінск: Маст. літ., 2009.

64. *Кавалёў, П.* Выбраныя творы: у 2 т. / П. Кавалёў. Мінск: Маст. літ., 1972.

65. *Казаннікаў, А.* А зязюля кукавала: аповесць, апавяданні / А. Казаннікаў. Мінск: Маст. літ., 1989.

66. *Казько, В.* Цвіце на Палессі груша. Мінск: Маст. літ., 1978; Выбраныя творы: у 2 т. Мінск: Маст. літ., 1990; Неруш: раман. Мінск, Маст. літ., 1991; Судны дзень: аповесці і апавяданні. Мінск: Маст. літ., 1998.

67. *Каліна, К.* Каляровыя месяцы. Мінск: Маст. літ., 1975; Крылаты конь: аповесці. Мінск: Маст. літ., 1989; Першы раз у першы клас: аповесці, апавяданні. Мінск: Маст. літ., 1995.

68. *Камейша, К.* Мембрана. Мінск: Маст. літ., 1972; Гаёўка. Мінск: Маст. літ., 1975; Пярэймы дня: вершы і паэмы. Мінск: Маст. літ., 1988; Я з пушчы...: кніга лірыкі. Мінск: Маст. літ., 1995.

69. *Капусцін, А.* Быць чалавекам: аповесць, апавяданні. Мінск: Маст. літ., 1981; Салёная раса: нарыс, дакументальная аповесць, апавяданні. Мінск: Маст. літ., 1988; А салаўі ўсім спяваюць: аповесць, апавяданні. Мінск: Маст. літ., 1994; Усяму беламу свету: апавяданні, абразкі, нарысы. Мінск: Маст. літ., 1997.

70. *Капыловіч, М.* Скрозь жывуць людзі / М. Капыловіч. Мінск: Маст. літ., 1968.

71. *Карамазаў, В.* Падранак. Мінск: Маст. літ., 1968; Дома: аповесці, апавяданні. Мінск: Маст. літ., 1984; Аброчны крыж: аповесці, апавяданні. Мінск, Маст. літ., 1994.

72. Карані: аповесці, апавяданні. Мінск: Юнацтва, 1994.

73. *Караткевіч, У.* Збор твораў: у 8 т. / У. Караткевіч. Мінск: Маст. літ., 1987—1994.

74. *Каржанеўская, Г.* На мове шчасця. Мінск: Маст. літ., 1973; Мой сад. Мінск: Маст. літ., 1976; Званы гадоў. Мінск: Маст. літ., 1980; Асенні мёд: вершы розных гадоў. Мінск: Маст. літ., 1991.

75. *Карлюкевіч, А.* Як жаўна лясным жыхарам кватэры будавала: казка / А. Карлюкевіч. Мінск: Маст. літ., 2014.

76. *Каробкіна, С.* Колер дабра: вершы. Мінск: Маст. літ., 1978; Вячорніцы: вершы. Мінск: Маст. літ., 1995.

77. *Касцючэнка, Н.* Водгукі маўчання / Н. Касцючэнка. Мінск: Чатыры чвэрці, 2012.

78. *Кірэенка, К.* Жывыя ідуць наперад. Мінск: Маст. літ., 1964; Калыска вятроў. Мінск: Маст. літ., 1985; Збор твораў: у 3 т. Мінск: Маст. літ., 1986—1988.

79. *Клышка, А.* Францыск Скарына, альбо як да нас прыйшла кніга / А. Клышка. Мінск: Юнацтва, 1988.

80. *Колас, Я.* Збор твораў: у 12 т. / Я. Колас. Мінск: Дзяржвыд. БССР, 1972—1978.

81. *Крамко, Я.* Нёманскія замалёўкі / Я. Крамко. Мінск: Ураджай, 1989.

82. *Крывіцкі, А.* Наша родная мова / А. Крывіцкі. Мінск: Нар. асвета, 1973.

83. *Кудравец, А.* На балоце скрыпелі драчы: апавяданні. Мінск: Маст. літ., 1979; Сачыненне на вольную тэму: раман, апавяданні. Мн.: Маст. літ., 1985; Выбраныя творы: у 2 т. Мінск: Маст. літ., 1987; Познія яблыкі: выбранае. Мінск: 1999.

84. *Кузьмянкоў, А.* Ішла вясна / А. Кузьмянкоў. Мінск: Маст. літ.,1972.

85. *Кулакоўскі, А.* Аповесці і апавяданні. Мінск: Маст. літ., 1979; Выбраныя творы: у 2 т. Мінск: Маст. літ., 1984.

86. *Кулеш, М.* Рэйс: аповесці, апавяданні / М. Кулеш. Мінск: Маст. літ., 2004.

87. *Куляшоў, А.* Збор твораў: у 5 т. Мн.: Маст. літ., 1974—1977; Профілі: лірыка. Мінск: Юнацтва, 1987.

88. *Купала, Я.* Збор твораў: у 6 т. Мінск: Выд. АН БССР, 1961—1963; Паэмы, драматычныя творы. Мінск: Маст. літ., 1989.

89. *Курбека, І.* Хітрыя літары: Шарады, метаграмы, лагагрыфы, анаграмы / І. Курбека. Мінск: Юнацтва, 1991.

90. *Курто, Я.* Дарога быжыць насустрая. Мінск, 1964; Лясны ўрок. Мінск, 1973; Насустрач жыццю. Мінск, 1974.

91. *Кусянкоў, М.* Хмель каля вольхі / М. Кусянкоў. Мінск: Маст. літ., 2010.

92. *Левановіч, Л.* Мадонна з кветкамі. Мінск: Маст. літ., 1976; Якар Надзеі: аповесць. Мінск: Маст. літ., 1979; Дзікая ружа: раман, аповесці, апавяданні. Мінск: Маст. літ., 1993; Паводка сярод зімы: раман, апавяданні. Мінск: Маст. літ., 1993; Сіняе лета: раман, апавяданні. Мінск: Маст. літ., 2005.

93. *Ліцвінка, В.* Святы і абрады беларусаў / В. Ліцвінка. Мінск: Беларусь, 1997.

94. *Лобан М.* Выбраныя творы: у 3 т. / М. Лобан. Мінск: Маст. літ., 1986—1988.

95. *Лойка, А.* Блакітнае азерца: вершы. Мінск: Маст. літ., 1965; Грайна: паэзія. Мінск: Маст. літ., 1986.

96. *Лось, Е.* Хараство: вершы. Мінск: Маст. літ., 1965; Лірыка ліпеня: вершы і паэма. Мінск: Маст. літ., 1977; Выбраныя творы: у 2 т. Мінск: Маст. літ., 1979.

97. *Лужанін М.* Збор твораў: у 4 т. / М. Лужанін. Мінск: Маст. літ., 1979—1981.

98. *Лупсякоў, М.* Выбраныя творы. Мінск: Маст. літ., 1968; Дняпроўская чайка: апавяданні. Мінск: Маст. літ., 1988.

99. *Мазго, У.* Цуда-вуда: вершы, казкі, песні, загадкі. Мінск: Маст. літ., 2008; У нябёсах вясны: выбраныя творы. Мінск: Чатыры чвэрці, 2013.

100. *Макаёнак, А.* Збор твораў: у 5 т. / А. Макаёнак. Мінск: Маст. літ., 1987—1990.

101. *Макаль, П.* Выбраныя творы: у 2 т. Мінск: Маст. літ., 1982; Выбранае: вершы. Мінск: Маст. літ., 1994.

102. *Макоўскі, А.* Ціхае жыццё / А. Макоўскі. Мінск: Маст. літ., 2012.

103. *Марозаў, М.* Хлебны верасень: вершы, паэмы. Мінск: Юнацтва, 1983; Гронка зорных суквеццяў: вершы, паэмы, вянок санетаў. Мінск: Маст. літ., 1998; Вяртанне да цішыні: вершы. Мінск: Маст. літ., 2006.

104. *Марціновіч, А.* Выбраныя творы / А. Марціновіч. Мінск: Маст. літ., 1980.

105. *Маўр, Я.* Апавяданні і аповесці. Мінск: Нар. асвета, 1969; Збор твораў: у 4 т. Мінск: Маст. літ., 1975—1976.

106. *Мацвеенка, У.* Старонкі з моўнай скарбонкі / У. Мацвеенка. Мінск: Маст. літ., 2003.

107. *Мацяш, Н.* Шчаслівай долю назаві...: лірыка. Мінск: Маст. літ., 1990; Паміж усмешкай і слязой: вершы і паэмы (1962—1992). Мінск: Маст. літ., 1993.

108. *Машара, М.* Выбраныя творы / М. Машара. Мінск: Дзяржвыдат БССР, 1958.

109. *Мележ, І.* Белыя вішні і яблыні: апавяданні і аповесці. Мінск: Маст. літ., 1976; Збор твораў: у 10 т. Мінск: Маст. літ., 1979—1985.

110. *Мінкін, А.* Праўдзівая гісторыя Краіны Хлудаў: кароткія антыутопіі / А. Мінкін. Мінск: Маст. літ., 1994.

111. *Місько, П.* Градабой / П. Місько. Мінск: Маст. літ., 1980.

112. *Муравейка, І.* Дружная сямейка. Мінск: Маст. літ., 1961; Мы таксама падрасцём. Мінск: Маст. літ., 1971; Я прыдумаў казку. Мінск: Маст. літ., 1985.

113. *Мыслівец, В.* Скрыль мёду. Мінск: Маст. літ., 1984; Жывым і нашчадкам: аповесці. Мінск: Маст. літ., 1994.

114. *Мяжэвіч, У.* Стрэлы на зялёнай паляне. Мінск: Маст. літ., 1973; На ўсходзе сонца. Мінск: Юнацтва, 1982.

115. *Мятліцкі, М.* Жыцця глыбінныя віры: вершы і балады. Мінск: Маст. літ., 2001; Цяпло буслінага крыла: палескія вершы. Мінск: Маст. літ., 2010.

116. *Навуменка, І.* Верасы на выжарынах: апавяданні. Мінск: Маст. літ., 1960; Таполі юнацтва. Мінск: Юнацтва, 1966; Вераніка. Мінск: Маст. літ., 1968; Замяць жаўталісця: аповесці і апавяданні. Мінск: Маст. літ., 1977.

117. Народныя казкі-байкі, апавяданні, мудраслоўі / уклад. Н. Гілевіч. Мінск: Выд. БДУ, 1983.

118. Незабудкі: вершы. Мінск: Юнацтва, 2000. (Бібліятэка беларускай дзіцячай літаратуры).

119. Ніве і хлебу: паэзія, проза / уклад. А. Рыбак, К. Цвірка. Мінск: Маст. літ., 1986.

120. *Новікаў, І.* Выбраныя творы: у 3 т. / І. Новікаў. Мінск: Маст. літ., 1988.

121. *Пазнякоў, М.* Тры чарадзеі: вершы, скорагаворкі, загадкі. Мінск: Юнацтва, 1991; Загадкі з поля і градкі. Мінск: Ураджай, 2002; Спявае жыта: вершы, апавяданні, абразкі, эсэ. Мінск: Маст. літ., 2014.

122. *Пальчэўскі, А.* Выбраныя творы: у 2 т. / А. Пальчэўскі. Мінск, Маст. літ., 1980.

123. *Панчанка, П.* Млечны шлях: вершы апошніх гадоў. Мінск: Маст. літ., 1980; Маўклівая малітва: вершы. Мінск: Маст. літ., 1981; І вера, і вернасць, і вечнасць. Мінск: Маст. літ., 1986; Горкі жолуд: вершы. Мінск: Маст. літ., 1988.

124. *Папковіч, У.* На досвітку: вершы. Мінск: Маст. літ., 1978; Зерне. Мінск: Маст. літ.,1982.

125. *Парахневіч, М.* Абяцанне: аповесць і апавяданні. Мінск: Маст. літ., 1976; Маё і тваё маленства. Мінск: Юнацтва, 1978; Чаромхавы цвет. Мінск: Маст. літ., 1984.

126. *Пархута, Я.* Жаваранак над полем. Мінск: Ураджай, 1985; Зямля бацькоў нашых. Мінск: Полымя. 1988; Сустрэча з іншапланецянкай: навелы. Мінск: Маст. літ., 1994.

127. *Паўлікава, Л.* Купанне ў росах: вершы, паэмы, пераклады / Л. Паўлікава. Мінск: Маст. літ., 1993.

128. *Пашкоў, Г.* Журавінавы востраў: кніга паэзіі. Мінск: Маст. літ., 1998; Тваім святлом благаслаўлёны: вершы і паэмы. Мінск: Маст. літ., 2006; Званы юнацтва: паэзія, проза. Мінск: Беларусь, 2012.

129. *Пестрак, П.* Збор твораў: у 5 т. / П. Пестрак. Мінск: Маст. літ., 1984—1986.

130. *Пракаповіч, М.* На кругі свае: вершы. Мінск: Маст. літ., 1986; Мяжа надзеі: вершы і паэма. Мінск: Маст. літ., 1993.

131. *Пануза, З.* Фарбы восені: вершы. Мінск: Маст. літ., 1982; Звініць ручаёк: вершы. Мінск: Юнацтва, 1988; Мой аўтограф: выбранае. Мінск: Маст. літ., 1988; Памяць, памяць...: вершы. Мінск: Маст. літ., 1994.

132. *Пришвин, М.* Кладовая солнца / М. Пришвин. М.: Детская литература, 2004.

133. *Пушча, Я.* Сады вятроў: вершы і паэмы. Мінск: Маст. літ., 1982; Збор твораў: у 2 т. Мінск: Маст. літ., 1993—1994.

134. *Пысін, А.* Ёсць на свеце мой алень: вершы. Мінск: Маст. літ., 1978; Яшчэ не скончаны дарога: вершы і паэмы. Мінск: Юнацтва, 1983; Збор твораў: у 2 т. Мінск: Маст. літ., 1989.

135. *Разанаў, А.* Адраджэнне. Мінск: Маст. літ., 1970; Каардынаты быцця: паэмы. Мінск: Маст. літ., 1976: Паляванне ў райскай даліне: Версэты. Паэмы. Пункціры. Вершаказы. Мінск: Маст. літ., 1995.

136. *Ракітны, М.* Выбраныя творы: у 2 т. / М. Ракітны. Мінск: Маст. літ., 1980.

137. Родная бацькоўская зямля: Літаратурна-мастацкі зборнік. Мінск: Беларускі кнігазбор, 2002.

138. *Рунец, П.* Незвычайны наведвальнік: аповесць і апавяданні / П. Рунец. Мінск, Юнацтва, 1985.

139. *Русак, А.* Звонкія крыніцы. Мінск, Маст. літ., 1965; Добра ведаю ўрок. Мінск: Маст. літ., 1981.

140. *Сабаленка, Р.* Выбраныя творы: у 2 т. / Р. Сабаленка. Мінск: Маст. літ., 1983.

141. *Савіцкі, А.* Выбраныя творы: у 2 т. / А. Савіцкі. Мінск: Маст. літ., 1995.

142. *Саламаха, У.* Кавалёк — лясная былінка: аповесць і апавяданні. Мінск: Выд. ЦК КПБ, 1988; Напрадвесні: аповесць, апавяданні, эсэ. Мінск: Юнацтва, 2001; І няма шляху чужога: апавесці. Мінск: Маст. літ., 2014.

143. *Салтук, А.* Пачатак дня. Мінск: Маст. літ., 1974; Святло зямлі. Мінск: Маст. літ., 1982; Дзве зары: вершы. Мінск: Маст. літ. 2011.

144. *Самуйлёнак, Э.* Апавяданні і аповесць. Мінск: Нар. асвета, 1977; Паляўнічае шчасце: апавяданні. Мінск: Юнацтва, 1990.

145. *Сачанка, Б.* Барвы ранняй восені. Мінск: Маст. літ., 1962; Выбраныя творы: у 3 т. Мінск: Маст. літ., 1994—1995; Апошнія і першыя: аповесці, раман у навелах, апавяданні. Мінск: Маст. літ., 2004.

146. *Свірка, Ю.* Люблю і веру: вершы. Мінск: Маст. літ., 1975; Выбранае: лірыка. Мінск: Маст. літ., 1993.

147. *Свіфт, Дж.* Падарожжа Гулівера / Дж. Свіфт. Мінск, Маст. літ., 1974.

148. Свяці, свяці, сонейка: творы беларускага фальклору / уклад. І. Цішчанка. Мінск: Юнацтва, 1997.

149. *Сіпакоў, Я.* Пяць струн: кніга настрояў. Мінск: Юнацтва, 1984; Выбраныя творы: у 2 т. Мінск: Маст. літ., 1995.

150. Сказки из дорожного чемодана. Мінск, Юнацтва, 1993.

151. *Сладков, Н.* Лесные сказки. М., Стрекоза, 2000; Загадочный зверь: Рассказы для детей. М., Махаон, 2004.

152. Слова аб роднай прыродзе / уклад. С. Грабчыкаў. Мінск: Нар. асвета, 1989.

153. Смяшынкі. Мінск: Маст. літ., 1981.

154. *Стома, В.* У нерушы дзікай прыроды: аповесці, апавяданні, замалёўкі / В. Стома. Мінск, Юнацтва, 2001.

155. *Стральцоў, М.* Выбранае: проза, паэзія, эсэ. Мінск: Маст. літ., 1987; Ад маладзіка да поўні: апавяданні, аповесці, эсэ. Мінск: Маст. літ., 2005.

156. *Сушко, П.* Пратока. Мінск: Маст. літ., 1976; Вясёлы бай. Мінск: Юнацтва, 1980.

157. *Танк, М.* Збор твораў: у 6 т. / М. Танк. Мінск: Маст. літ., 1978—1981.

158. *Тармола-Мірскі, Р.* Зярняты з каласоў: выбранае. Мінск: Маст. літ., 1994; Прычасце: паэзія. Мінск: Маст. літ., 2000.

159. *Трус, П.* Выбранае: вершы і паэмы / П. Трус. Мінск: Маст. літ., 1979..

160. *Хадкевіч, Т.* Даль палявая. Мінск: Беларусь, 1972; Песня Дзвіны. Мінск: Маст. літ., 1975; Творы: у 2 т. Мінск: Маст. літ., 1982.

161. *Хаўратовіч, В.* Сонца на кельме / В. Хаўратовіч. Мінск: Маст. літ., 1983.

162. *Хведаровіч, М.* Любістак: выбранае / М. Хведаровіч. Мінск: Маст. літ., 1984.

163. *Хлиманов, В.* Лирические миниатюры / В. Хлиманов. Мінск: Юнацтва, 1989.

164. *Хомчанка, В.* Збор твораў: у 2 т. / В. Хомчанка. Мінск: Маст. літ., 1979.

165. *Цвірка, К.* Сцежка дадому: вешы. Мінск: Маст. літ., 1980; Хат вячыстых дар. Мінск: Маст. літ., 1982; Той курган векавечны. Мінск: Маст. літ., 1985; Бацькаў свет палявы: выбраныя вершы і паэмы. Мінск: Маст. літ., 1994.

166. *Цётка.* Выбраныя творы. Мінск: Беларускі кнігазбор, 1986.

167. *Чарнышэвіч, А.* Апавяданні. Мінск: Маст. літ., 1970; Засценак Малінаўка: раман-хроніка: у 2 ч. Мінск: Маст. літ., 1982.

168. *Чарняўскі, М.* Чалавечнасць. Мінск: Маст. літ., 1971; Звініць званок. Мінск: Маст. літ., 1982; Вогнепаклоннікі. Мінск: Аракул, 1996; На каго зварыўся гром: вершы і казкі. Мінск: Маст. літ., 2003.

169. *Чорны, К.* Збор твораў: у 6 т. / К. Чорны. Мінск: Маст. літ., 1988—1992.

170. *Чуковский, К.* Живой как жизнь / К. Чуковский. М., Детская литература, 1987.

171. *Чырскі, М.* Купалаўскі запаведнік Вязынка / М. Чырскі. Мінск: Полымя, 1986.

172. *Шавель, К.* Пахне бяроста: вершы і паэмы. Мінск: Маст. літ., 1978; Цалуйце хлеб: вершы і паэмы. Мінск: Юнацтва, 1981.

173. *Шамякін, І.* Збор твораў: у 6 т. / І. Шамякін. Мінск, Маст. літ., 2003—2005.

174. *Шаўчонак, М.* Свята зямлі: вершы / М. Шаўчонак. Мінск: Маст. літ., 1976.

175. *Шахавец, У.* Светлая раніца: аповесць і апавяданні / У. Шахавец. Мінск: Юнацтва, 1988.

176. *Шаховіч, М.* Па загаду сэрца: вершы / М. Шаховіч. Мінск: Маст. літ., 1975.

177. *Шуцько, І.* Дзедава рэліквія: апавяданні / І. Шуцько. Мінск: Маст. літ., 1960; Першае слова. Мінск: Маст. літ., 1964.

178. *Шушкевіч, С.* Выбраныя творы: у 2 т. / С. Шушкевіч. Мінск: Маст. літ., 1978; Казачны церам. Мінск: Маст. літ., 1983.

179. *Шымук, В.* Марылі пра шчасце хлапчукі. Мінск: Маст. літ., 1980; Святло красавіцкіх бяроз. Мінск: Юнацтва, 1983.

180. *Якімовіч, А.* Збор твораў: у 3 т. / А. Якімовіч. Мінск: Маст. літ., 1978—1980.

181. *Янішчыц, Я.* На беразе пляча: лірыка / Я. Янішчыц. Мінск: Маст. літ., 1980. Каліна зімы. Мінск: Маст. літ., 1987.

182. *Янчанка, М.* З людзьмі — добра: апавяданні. Мінск: Маст. літ., 1973; Зраблю сонейка. Мінск: Маст. літ., 1978; Кросны: лірыка. Мінск: Маст. літ., 1980.

183. *Ярац, В.* Уваходзіны: вершы / В. Ярац. Мінск: Маст. літ., 1976.

184. Беларусь: штомесячны ілюстраваны грамадска-палітычны і літаратурна-мастацкі часопіс. Мінск: Полымя.

185. Бярозка: штомесячны дзіцячы часопіс. Мінск: Беларускі дом друку.

186. Вясёлка: штомесячны дзіцячы літаратурна-мастацкі часопіс. Мінск: Беларускі дом друку.

187. Звязда: грамадска-палітычная газета. Мінск: Звязда.

188. Культура: газета.

189. Літаратура і мастацтва: газета творчай інтэлігенцыі Беларусі. Мінск: Беларускі дом друку.

190. Маладосць: штомесячны літаратурна-мастацкі і грмадска-палітычны ілюстраваны часопіс. Мінск: Беларускі дом друку.

191. Мастацтва Беларусі: штомесячны грамадска-палітычны і навукова-папулярны ілюстраваны часопіс па патаннях беларускага мастацтва. Мінск: Полымя.

192. Полымя: літаратурна-мастацкі і грамадска-палітычны часопіс. Мінск: Звязда.

193. Раніца: дзіцячая газета для школьнікаў. Мінск: Беларускі дом друку.

194. Родная прырода: ілюстраваны часопіс па пытаннях аховы прыроды. Мінск: Полымя.

195. Родны край: адрыўны кляндар.

196. Русская речь: научно-популярный журнал. М., Просвещение.

Змест

Прадмова . . . 3

МОВА — НАЙВАЖНЕЙШЫ СРОДАК ЗНОСІН . . . 5

Чалавек і мова. Камунікатыўная функцыя мовы . . . 5

МАЎЛЕННЕ . . . 8

Вусная і пісьмовая формы маўлення . . . 8

Віды маўленчай дзейнасці: аўдзіраванне, чытанне, гаварэнне, пісьмо. Умовы, неабходныя для ўспрымання і стварэння выказвання . . . 9

Знаёмства са стылямі маўлення . . . 12

Мастацкі, навуковы і гутарковы стылі маўлення: мэта, сфера выкарыстання, моўныя асаблівасці . . . 13

ПАЎТАРЭННЕ ВЫВУЧАНАГА Ў I—IV КЛАСАХ . . . 17

Назоўнік . . . 17

Прыметнік . . . 20

Займеннік . . . 22

Дзеяслоў . . . 26

ТЭКСТ . . . 33

Тэкст. Прыметы тэксту: тэматычнае адзінства, разгорнутасць, паслядоўнасць, звязнасць (віды сувязі, сродкі сувязі) . . . 33

План тэксту . . . 35

Тыпы маўлення: апавяданне, апісанне, разважанне (прызначэнне і будова) 38

СІНТАКСІС І ПУНКТУАЦЫЯ . . . 40

Словазлучэнне. Галоўнае і залежнае словы ў словазлучэнні . . . 40

Сказ як адзінка маўлення. Апавядальныя, пытальныя і пабуджальныя сказы . . . 42

Клічныя сказы. Знакі прыпынку ў канцы сказа (паўтарэнне) . . . 43

Будова сказа. Галоўныя члены сказа: дзейнік і выказнік (паўтарэнне) . . . 45

Даданыя члены сказа — дапаўненне, азначэнне, акалічнасць. Неразвітыя і развітыя сказы . . . 46

Сказы з аднароднымі членамі (без злучнікаў і са злучнікамі, з абагульняльнымі словамі пры аднародных членах і без іх), знакі прыпынку . . . 49

Сказы са звароткамі, інтанаванне, знакі прыпынку . . . 51

Складаныя сказы з двума галоўнымі членамі ў кожнай частцы, іх ужыванне, інтанаванне, коска паміж часткамі ў складаным сказе . . . 52

Простая мова, інтанаванне і афармленне на пісьме. Дыялог. Афармленне дыялогу . . . 54

Заданні на паўтарэнне . . . 58

ФАНЕТЫКА І АРФАЭПІЯ. ГРАФІКА І АРФАГРАФІЯ . . . 60

Гукі беларускай мовы . . . 60

Літара як знак гука . . . 62

Прызначэнне літар ***е, ё, ю, я, і*** 65
Беларускі алфавіт. Назвы літар 68
Склад. Націск. Правілы пераносу слоў (паўтарэнне) 69
Галосныя гукі 71
Вымаўленне і правапіс галосных ***о, э, а; е, ё, я*** 73
Вымаўленне і правапіс спалучэнняў ***іё (ыё), ія (ыя), іе (ые)*** 74
Звонкія, глухія і санорныя зычныя гукі, іх вымаўленне і правапіс 75
Свісцячыя і шыпячыя зычныя гукі, іх вымаўленне і правапіс 78
Цвёрдыя, мяккія і зацвярдзелыя зычныя, іх вымаўленне і правапіс 79
Мяккі знак і апостраф 80
Зычныя [д] — [дз’], [т] — [ц’], іх вымаўленне і правапіс 83
Правапіс ***у, ў*** 84
Падоўжаныя зычныя, іх вымаўленне і правапіс 85
Правапіс некаторых спалучэнняў зычных 88
Прыстаўныя зычныя і галосныя, іх правапіс 89
Заданні на паўтарэнне 90
ЛЕКСІКА. ФРАЗЕАЛОГІЯ 94
Словы як назвы рэчаў, з’яў, паняццяў. Лексічнае значэнне слова 94
Адназначныя і мнагазначныя словы. Прамое і пераноснае значэнне слова 96
Сінонімы. Антонімы. Амонімы (знаёмства) 98
Агульнаўжывальныя словы і словы абмежаванага ўжытку 102
Устарэлыя словы і неалагізмы 103
Запазычаныя словы, іх ужыванне і правапіс 105
Паняцце пра фразеалагізмы, роля фразеалагізмаў у маўленні 107
ПАДАГУЛЬНЕННЕ І СІСТЭМАТЫЗАЦЫЯ ВЫВУЧАНАГА ЗА ГОД . . . 110

Падказкі 117

Руска-беларускі слоўнік 119

Спіс выкарыстанай літаратуры 120

Вучэбнае выданне

КРАСНЕЙ Віктар Пятровіч
ЛАЎРЭЛЬ Яўген Мяфодзьевіч

ДЫДАКТЫЧНЫ МАТЭРЫЯЛ ПА БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ
5 клас

Дапаможнік для настаўнікаў устаноў агульнай сярэдняй адукацыі
з беларускай і рускай мовамі навучання

Галоўны рэдактар *С. Я. Шумак*
Вядучы рэдактар *Н. М. Хлебіна*
Мастак А. *М. Рогава*
Мастак вокладкі *А. М. Рогава*
Камп'ютарная вёрстка *І. А. Даманчук*

Падпісана да друку з арыгінал-макета 05.08.2015. Фармат 60x84 1/16. Папера афсетная. Друк лічбавы.
Ум. друк. арк. 7,67. Ул.-выд. арк. 6,25. Тыраж 1613 экз. Заказ 669.

Выдавец і паліграфічнае выкананне:
Таварыства з абмежаванай адказнасцю «Выдавецкі Дом «Белы Вецер». Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца, вытворца, распаўсюджвальніка друкаваных выданняў № 1/35 ад 16.01.2015. 247760, г. Мазыр, вул. Савецкая, 198/4. Тэл./факс (0236) 32-51-03, 32-51-22. Філіял: 220007, г. Мінск, вул. Валадзько, 30, оф. 417. Тэл. (017) 224-66-89, 298-50-26, 298-50-27. http://.belveter.by. E-mail: book@belveter.by